

Praha objektivem tajné policie v Berlíně

V německém hlavním městě byla zahájena putovní výstava ÚSTR

Tisíce svazků, fotografií a negativů, stovky sledovaných osob zachycených fotoaparáty příslušníků Státní bezpečnosti. To vše tvoří materiál vzniklý z činnosti Správy sledování, jež se zaměřovala na sledování vybraných osob, v dobových podmínkách nepřátel komunistického režimu.

Jen zlomek těchto fotografií představuje mimořádná výstava *Praha objektivem tajné policie*, kterou připravil Ústav pro studium totalitních režimů ve spolupráci s Archivem bezpečnostních složek a která je od 3. března 2011 ke zhlédnutí v Berlíně. Do hlavního města Spolkové republiky Německo doputovala z Frankfurtu nad Mohanem, kde byla umístěna od listopadu minulého roku. Výstavu je možné vidět na místě více než symbolickém – v nově zřízeném Vzdělávacím centru BStU (Bildungszentrum BStU) v ulici Zimmerstrasse č. p. 90, kterou podélně rozdělovala nechvalně proslulá berlínská zeď, jen několik kroků od Check Point Charlie. Ve Vzdělávacím centru je instalována také expozice o východoněmecké Státní bezpečnosti Stasi.

Náplní výstavních panelů je obrazová dokumentace vzniklá v období rozvoje činnosti útvaru sledování,

Spolková zmocněnkyně pro materiály bývalé východoněmecké Státní bezpečnosti Stasi (BStU) Marianne Birthler Foto: České centrum Berlín

tj. v 70. a 80. letech minulého století, kdy došlo ke zdokonalení technického vybavení útvaru a k propracování sledovacích metod. Tajní spolupracovníci a spolupracovnice v civilu, zajišťující fyzické sledování na ulici, popřípadě v restauracích a hotelech, využívali ke své práci nejmodernější odposlechovou techniku, kamery a minifotoaparáty, důmyslně ukryté

např. i v dětském kočárku. Zejména od 70. let sloužily k monitorování pohybu sledovaných osob také tzv. operné body, strategicky umístěné v blízkosti bydliště „objektu“ či na jeho každodenní trase do práce. Kromě západních diplomatů a zastupitelských úřadů byli obětmi sledování i tzv. vnitřní nepřátelé – představitelé katolického disentu, chartisté či významné osobnosti z prostředí neoficiální československé kultury. Správa sledování, která byla oficiálně zrušena až k 15. únoru 1990, nám svou činností nechtěně odkázala bohatý obrazový materiál, přibližující scénérii Prahy sedmdesátých a osmdesátých let.

Berlínskou prezentaci výstavy *Praha objektivem tajné policie* slavnostně zahájil Rudolf Jindrák, velvyslanec České republiky ve Spolkové republice Německo, spolková zmocněnkyně pro materiály bývalé východoněmecké Státní bezpečnosti Stasi (BStU) Marianne Birthler, první náměstek ředitele ÚSTR Jan Kalous a ředitel Slovenského institutu v Berlíně Martin Sarvaš. Expozice bude v Berlíně přístupná veřejnosti do 30. června 2011. Poté se výstava přesune do Moskvy, Budapešti a Bukurešti.

Marek Čulen

Přísahali republice

Ve vojenském památníku na Vítkově probíhá výstava věnovaná III. odboji

V Armádním muzeu Žižkov na pražském Vítkově byla otevřena expozice III. odboje s názvem *Přísahali republice*. Při té příležitosti předal dne 24. února 2011 ministr obrany Alexandr Vondra nejvyšší rezortní vyznamenání členům skupiny bratří Mašínů Milanu Paumerovi, Václavu Švédovi a Zbyňku Janatovi in memoriam a také Vladimíru Hradcovi, který skupině pomáhal a byl

za to odsouzen na dvaadvacet let do vězení. Výstava nabízí veřejnosti poprvé možnost prohlédnout si osobní věci bratrů Ctirada a Josefa Mašínových a Milana Paumera. Tyto předměty, jako například vojenské barety a nášivky z období jejich působení v americké armádě, identifikační známky, náramkové hodinky atd., věnovaly rodiny bratří Mašínů a Mi-

lana Paumera Vojenskému historickému ústavu.

Vernisáže se zúčastnila i dcera Josefa Mašína Sandra, která přečetla dopis obou bratrů, v němž kromě jiného píše: *Ani světové zhroutil komunistického systému po roce 1989 neznamenal konec kontinuity komunistických zákonů v České republice. Ti, kteří proti komunistickému teroru*

bojovali a byli dopadeni, pokud nebyli popraveni nebo nezemřeli v komunistických žalářích, jsou dodnes nositeli zbytkových trestů. Jejich tehdejší soudci konají dále své řemeslo. Období komunistického útlaku po sobě zanechalo v Čechách morální trosky, kterých jsme svědky i dnes. [...] Děkujeme všem,

kterí umožnili tuto výstavu, která by měla českému národu být připomínkou toho, že svoboda a demokracie nejsou zadarmo.

Expozice představuje návštěvníkům Armádního muzea Žižkov vedle osobních věcí bratří Mašínů a Milana Pauvera i další předměty vztahující se

k působení našich vojáků v západních armádách po roce 1948. Jsou zde také vitríny věnované Pomocným technickým praporům nebo těm bývalým vojákům Československé armády, které režim uvrhl po roce 1948 do vězení.

VHÚ, red.

Ohlédnutí za festivalem Mene Tekel

V Praze se konal tradiční festival

V mimořádně chladném týdnu 21.-27. února, až symbolicky odkazujícímu k mrazivému datu 25. února 1948, se konal již pátý ročník projektu proti totalitě, na němž se organizačně podílí občanské sdružení Umění bez bariér, Konfederace politických vězňů ČR, Ústav pro studium totalitních režimů, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, hl. m. Praha a Univerzita Karlova. Klíčovým tématem letošního festivalu, jež se v různých žánrech a formátech promítlo do zhruba třiceti programů v rámci MT, se stala reflexe totality v umění a vzdělávání.

Přehlídka byla tradičně slavnostně zahájena mezigeneračním projektem v Křížové chodbě Karolina, kde se pod záštitou rektora Univerzity Karlovy Václava Hampla představilo devět samostatných výstav: *Plastiky a obrazy Jiřího Sozanského* (o. s. Symposium), *Praha objektivem tajné policie (ÚSTR)*, *Hora křížů* (Litva), *Minulost za zdí* (o. s. Memoria), *Osud sochaře Šlezingera*, *Maďarsko 1945-1956*, *Propaganda pro nejmenší*, *ANO svobodě*, *NE násilí*, *Humor z Absurdistánu*.

Součástí vernisáže byla prezentace prvního českého vydání knihy *Okupanti, táhněte domů!*, souboru vzpomínek a výpovědí Litevců, kteří se v roce 1968 jako vojáci sovětské armády proti své vůli podíleli na srpnové okupaci Československa. Pozoruhodnou publikaci o paradoxní situaci Litevců editoval spisovatel a přímý účastník invaze Petras Algis Mikša, jenž byl křtu osobně přítomen.

Návštěvníci festivalu se po shromáždění na Staroměstském náměstí moh-

Rekonstrukce politických procesů 50. let. Role Dagmar Šimkové, která opustila vězení až v roce 1966, se skvěle zhostila herečka Debora Štolbová. Foto: Jiří Nedvěd

li na závěr prvního dne zahrát při temperamentním vystoupení Eda Vokurky, nejlepšího jazzového houslisty Kanady 2006, a nezaměnitelné zpěvačky Jany Koubkové, kteří pro tuto příležitost připravili premiérový koncert *Jazzový most přes oceán*.

Druhý den festivalu patří každoročně mezinárodní konferenci, jež se v Kongresovém centru UK stala neformálním prostorem pro reflektování vlastních zkušeností se zásahy komunistického režimu do vzdělávacího procesu a do uměleckých profesí. Vystoupili na ní například prezident Mezinárodní asociace bývalých politických vězňů a obětí komunismu Jure Knezović, spisovatelé Rudolf Dobiáš, Jiří Stránský a František Šedivý či

teatrolog Vladimír Just. Nad problémem interpretace soudobých dějin ve škole se zamýšleli Jaroslav Pinkas, Petr Šimíček a Jiří Sovadina, jejichž vystoupení ocenili zejména pedagogové, kteří se středoškolskými studenty zaplnili auditorium.

Vzhledem k tomu, že historii jedné země nelze nahlížet odděleně od společenského a politického kontextu ostatní Evropy, dostávají na festivalu značný prostor pro prezentaci další posttotalitní země. Tentokrát se jednalo o Dny Maďarska a Polska. Milovníci stříbrného plátna mohli zhlédnout komentovaný cyklus polských a maďarských celovečerních filmů, zajímavé dokumenty i nedávno objevené amatérské snímky.

Mezi divácky oblíbené programy Mene Tekel patří literárně-hudební večery k počtě básníků-věznů totality. V citlivém podání herců Gabriely Vránové a Ondřeje Kepky zazněla tvorba „ryzích“ básníků, jakými jsou Jan Zahradníček či Václav Renč, ale také málo známé verše autorů unikátní společné sbírky *Přadénko z drátů*, kterou v roce 1950 „vydali“ členové skautské skupiny vězněné v jáchymovském lágru. Emotivní pořad umocnil svou hrou na kamennou kytaru virtuos Štěpán Rak.

Jedním z hlavních záměrů projektu Mene Tekel je oslovit mladou generaci a získat zpětnou vazbu, což se rok

od roku promítá do stále intenzivnějších forem spolupráce. Ve stručnosti lze připomenout dopolední programy pro školní mládež, kulatý stůl s dcerami politických vězňů, iniciativní zapojení hudebních formací a řadu dalších aktivit.

Mimořádnou pozornost vyvolal závěr semináře *Rekonstrukce politických procesů 50. let*, který je připravován v úzké součinnosti se studenty Právnické fakulty UK. Několikaměsíční bádání v archivech, analýza dokumentů a scénické zpracování případu Dagmar Šimkové, odsouzené k patnáctiletému trestu odnětí svobody, jasně prokázaly osobní zainte-

resovanost všech zúčastněných a jejich snahu přiblížit veřejnosti realitu padesátých a šedesátých let.

Závěrečné resumé budoucích právníků znovu poukazuje na nelegalitu zákonů č. 84/1950 Sb., trestní zákon, a zák. č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky, a zároveň souzní s celkovým posláním projektu Mene Tekel. *Studium právní kauzy bylo pro nás tvrdou, ale jasnou ukázkou toho, jak lze právo využívat a zneužívat, a připomínkou faktu, že základem každého rozhodnutí musí být především morální odpovědnost člověka.*

Daniela Řeřichová

Seminář Experience and Prospects of Preservation of Oral History

Litva hostila konferenci orální historie

Ve dnech 8.–9. února 2011 se v hlavním litevském městě Vilniusu (konkrétně ve Vilnius Garrison Officer Club of the Lithuanian Armed Forces) uskutečnil mezinárodní seminář *Experience and Prospects of Preservation of Oral History*. Uspořádalo ho Litevské centrum pro výzkum genocidy a odboje. Tato vědecká instituce se dlouhodobě zabývá studiem zločinů a perzekucí, k nimž došlo během sovětské a nacistické okupace Litvy – jedná se tedy o jakousi litevskou obdobu Ústavu pro studium totalitních režimů.

Jak už samotný název semináře napovídá, měli se zde jeho účastníci nejen podělit o své zkušenosti s využitím metody orální historie, ale především se poradit o možnostech dokumentace a dlouhodobého uchování orálněhistorických pramenů, popř. zhodnotit další aspekty související s orální historií.

Dvoudenního setkání se zúčastnilo celkem patnáct přednášejících – vedle litevských odborníků z řady vědeckých institucí (např. Židovského muzea ve Vilniusu, Litevské národní knihovny, Institutu pro studii-

um litevského jazyka atd.) zde se svými příspěvky vystoupilo i několik zahraničních účastníků, včetně dvou zástupců Ústavu pro studium totalitních režimů – Barbary Kopecké a Jana Dvořáka.

Většina příspěvků byla koncipována jako prezentace konkrétních projektů souvisejících s archivací a digitalizací audio- a videonahrávek, několik jich bylo věnováno rovněž metodologii orální historie či jednotlivým orálněhistorickým výzkumům. Během semináře tak bylo možné zhlédnout hned několik zajímavých audio- a videoukázek na rozličná témata. Zahraniční účastníci přednesli své referáty v angličtině, ostatní příspěvky byly simultánně tlumočeny z litevštiny. Na konci každého příspěvkového bloku následovala vždy půlhodinová diskuse.

První den semináře byl věnován zejména problematice archivace zaznamenaných rozhovorů. V úvodním proslovu ředitelka Litevského centra pro výzkum genocidy a odboje Terese Birute Barauskaite zhodnotila dosavadní činnost této instituce a zároveň vyzdvihla přínos orální historie pro

studium soudobých dějin – svědectví a vzpomínky pamětníků totiž představují jeden z klíčových pramenů pro studium represivní politiky uplatňované totalitními režimy.

Z jednotlivých prezentací uvedme například příspěvek Juozase Markauskase, který hovořil o možnostech digitalizace audio- a videonahrávek a jejich dlouhodobého uchování. Zároveň upozornil na určitý souhrn pravidel, podle kterých by se mělo při vytváření digitálního archivu vždy postupovat. Terje Anepaio z estonského Národního muzea zase referovala o svých zkušenostech při zaznamenávání vzpomínek estonských pamětníků sovětských represí. V podobném duchu se nesl i příspěvek Ainarse Bambalse z lotyšského Státního archivu, který srovnával výpovědi lotyšských obětí komunismu s dokumenty bezpečnostních složek působících v bývalé Lotyšské SSR. Zajímavým zpestřením byly rovněž prezentace dvou kolegyně (Rüty Žarskiene a Violety Meilūinaite) z Institutu pro studium litevského jazyka o digitalizaci a dokumentaci archivu litevských folklorních památek, respektive o spe-

cifikách vznikajícího digitálního archivu nářečí. Na závěr prvního seminárního bloku pak Barbara Kopecká z ÚSTR představila mezinárodně úspěšný projekt digitálního archivu Paměť národa.

I druhý den bylo předneseno mnoho podnětných referátů. Posлуhače zaujala především Terese Birute Bauraskaite, která prezentovala databázi litevských pamětníků perzekvovaných sovětským režimem. Databáze systematicky vznikala jakou součástí již dvacet let trvajícího projektu Centra pro studium represí v Litvě, jehož cílem je sběr a zpracování autentických narativních materiálů od perzekvovaných Litevců – vzpomínky, dopisy apod.

Příspěvek Dominika Czapiga z polské nevládní organizace Osródek Karta byl tematicky odlišný – souvisel s metodologií orální historie. Autor se v něm

zamýšlel nad výhodami a nevýhodami tzv. biografického interviewu, orálněhistorické metody, kterou používají při rozhovorech tazatelé z Karty. Katalina Somlai z maďarského Institutu pro studium historie maďarské revoluce v roce 1956 následně hovořila o sbírce rozhovorů s pamětníky komunistického režimu v Maďarsku. Její význam je zásadní pro studium soudobých maďarských dějin, především pak pro výzkum témat, která byla pro oficiální maďarskou historiografii dlouhá léta tabu. Referující zároveň názorně předvedla, jak se v průběhu let měnily způsoby zpracovávání, uchovávání a katalogizace této kolekce rozhovorů. Další dvě prezentace se věnovaly konkrétním orálněhistorickým výzkumům – odlišné zkušenosti českých občanů vězněných v sovětských pracovních táborech popsal Jan

Dvořák z ÚSTR, obdobné projekty Litevského centra pro výzkum genocidy a odboje pak představila Violeta Životkevičiūtė. Celý dvoudenní seminář uzavřela Danutė Salčińska z vilniuského Židovského muzea, která představila zbrusu nové DVD, na němž jsou zaznamenány příběhy židovských dětí, jež přežily holocaust.

Lze konstatovat, že celý vilniuský seminář přinesl jeho účastníkům celou řadu nových podnětů, zejména v oblasti zpracování a archivace orálněhistorických pramenů. Kromě toho si zde mohli udělat jasnou představu o činnosti (a tuto činnost vzájemně porovnat) několika zahraničních institucí, které využívají metody orální historie při studiu problematiky totalitních režimů.

Jan Dvořák
Barbara Kopecká

I mlčení je lež

Třetí ročník mezinárodní konference o výuce soudobých dějin

Ve dnech 9.–10. prosince 2010 se v Ostravě již potřetí sešli učitelé a metodici výuky dějepisu, aby se společně zamysleli nad uplatněním soudobých dějin ve vzdělávacím systému českých škol. Organizátorem konference, která se uskutečnila pod záštitou ministra školství Josefa Dobeše, bylo občanské sdružení PANT, provozující výukový portál *moderni-dejiny.cz*.

První den konference byl věnován prezentaci výukových projektů. V několika blocích se představili zástupci historických pracovišť, ústavů, muzeí a občanských sdružení, jejichž aktivity se soustředí na podporu výuky dějin 20. století na základních a středních školách. Možnost, jak atraktivně výuku a rozšířit odborné znalosti učitelů, nabídl např. Muzeum romské kultury, Židovské muzeum v Praze, občanské sdružení Post Bellum nebo Collegium Bohemicum, zabývající se mj. kulturním přínosem Němců v českých zemích. Metodicky nejpropracovanější aktivity představili členové ostravského sdružení PANT a vzdělávací skupiny

Ústavu pro studium totalitních režimů, kteří se dlouhodobě zaměřují na tvorbu metodických pomůcek pro učitele a navazující vzdělávací programy. Srovnání mezi tuzemskou a zahraniční praxí nabídlo vystoupení kolegů ze slovenského a polského Ústavu paměti národa a univerzity v Krakově a Bratislavě.

Diskuse mezi učiteli, didaktiky a reprezentanty ministerstva školství byla na programu druhého konferenčního dne. Zástupci učitelů poukázali na největší nedostatky výuky novodobých dějin, přičemž se shodli na několika problematických bodech, např. na tom, že dosavadní učebnice v nedostatečné míře reflektují moderní přístupy výuky prosazované v západní Evropě, že v obsahu převládá faktografický popis a analýze textů a obrazů je věnován minimální prostor. Pedagogové jsou nadále přehlaceni nabídkou v mnoha případech neefektivních podpůrných materiálů pro výuku. Pokud by je měli zahrnout do svých hodin, strávili by přípravou neúměrné množství času. Dalším opakovaně zmiňovaným pro-

blémem je zapojení multiperspektivity do výuky dějepisu. Zejména při probírání období před rokem 1989 se učitelé musejí vyrovnávat s rozdílným hodnocením komunistického režimu, které si žáci přinášejí ze svých rodin. Analýza realizovaného učiva dále naznačuje, že se učitelé vyhýbají některým závažným tématům, jiní je vzhledem k nedostatku času ani nestihnou probrat. Dlouhodobou otázkou zůstává, do jaké míry se podaří zasadit české dějiny 20. století do evropských souvislostí. Zástupci Asociace učitelů dějepisu navíc upozornili na nedostačnou spolupráci mezi školami a univerzitními pracovišti. Jako jeden z úkolů do budoucna tak byl stanoven požadavek obnovit didaktiku dějepisu jako odborný předmět na vysokých školách.

V předsálí byla během konference k vidění výstava *Česká šlechta ve službách Masarykovy republiky*, kterou na konci prvního dne uvedl její autor, historik Zdeněk Hazdra.

Anna Macourková
Jaroslav Najbert